Fareed Zakaria

Proměny světa
od 17. století do současnosti

Věk revolucí

PROSTOR

PROSTOR

Věk revolucí

PROSTOR

Fareed Zakaria

Proměny světa
od 17. století do současnosti

Věk revolucí

přeložil Martin Pokorný

Praha, 2024

PROSTOR

© Fareed Zakaria 2024
All rights reserved

Czech edition © PROSTOR 2024
Translation © Martin Pokorný 2024

ISBN 978-80-7260-617-7

Jeden z mudrců mišny údajně řekl:
„Kéž vás pokrývá prach vašeho rabína.“

Věnováno mým učitelům a mentorům, kteří mi na mé cestě pomáhali a jejichž prach vděčně nesu.

Jsou to: Khushwant Singh, Girilal Jain, Robin W. Winks, Paul M. Kennedy, Samuel P. Huntington, Stanley Hoffmann, Robert O. Keohane, Joseph S. Nye Jr., James F. Hoge Jr., Leslie H. Gelb, Richard M. Smith, Mark Whitaker, Jonathan Klein, Richard Plepler, Jeff Zucker.

Buržoazní epocha se ode všech ostatních epoch odlišuje neustálými převraty ve výrobě, ustavičnými otřesy všech společenských vztahů, věčnou nejistotou a pohybem. Všechny pevné, zakořeněné vztahy se svým doprovodem starých ctihodných představ a názorů se rozkládají, všechny nově utvořené zastarávají, dřív než mohou zkostnatět. Všechno pevné se rozplývá, všechno posvátné je znesvěcováno a lidé jsou nakonec donuceni podívat se na své životní postavení, na své vzájemné vztahy střízlivýma očima.

— Karl Marx a Friedrich Engels, *Komunistický manifest*

Obsah

Úvod. Roje revolucí 15

Část první
REVOLUCE DŘÍVĚJŠKA 37

1. První liberální revoluce v Nizozemí 39
2. Slavná revoluce v Anglii 65
3. Nezdařená revoluce ve Francii 85
4. Revoluce s velkým „R“ v průmyslové Británii 121
5. Skutečná americká revoluce – průmyslové Spojené státy 155

Část druhá
NYNĚJŠÍ REVOLUCE 179

6. Ekonomická globalizace na steroidech 181
7. Osvobozené informace 215
8. Identita jakožto pomsta kmenů 247
9. Souběžné revoluce v geopolitice 285

Závěr. Nekonečná propast 321

Poděkování 337

Poznámky 340
Rejstřík 384
Údaje k autorským právům 390

Úvod

Roje revolucí

Komik Robin Williams při kabaretiérských výstupech někdy mluvil i o politice. Ze všeho nejdřív divákům připomněl etymologii slova: vysvětlil jim, že slovo „politika“ je odvozené od latinského „poli“, což znamená „spousta“, a anglického „tics“ čili klíšťata, která sají krev.[1] Pokaždé to vyvolalo výbuch smíchu. Ve skutečnosti je však výraz „politika“ bohužel odvozen od starořeckého *polités*, což znamená občan, a *polis*, tedy obec či společenství. Aristotelova *Politika*, sepsaná ve 4. století př. n. l., pojednává o tom, jak vládnout různým druhům společenství, a probírá všechny složky politiky, jak je běžně známe dnes: povahu moci, typy politických zřízení, příčiny revolucí a tak dále. Politika patří k oněm několika málo lidským aktivitám, které se v průběhu tisíciletí až tak nezměnily. Její vnější podoby sice prošly jistým posunem, ale základní zájmy zůstávají stejné: boj o moc a co s ní. V roce 64 př. n. l. se slavný římský řečník Cicero ucházel o úřad konzula. Jeho mladší bratr se pro svého někdy neúměrně idealistického sourozence rozhodl sepsat soubor praktických poučení, jakýsi návod, jak vyhrát volby. Mimo jiné ho vybízel slíbit komukoli cokoli, ukazovat se na veřejnosti obklopen nejoddanějšími stoupenci a připomínat voličům sexuální skandály protivníka. Ačkoli už od té doby uplynuly dva tisíce let, dnešní političtí poradci inkasují horentní honoráře za stejné rady.

I přes tyto konstantní rysy získala politika v posledních staletích ideologickou podobu, kterou by obyvatelé antického či středověkého světa považovali za zvláštní. Na celém světě je charakterizována jako střet „levice“ a „pravice“ a tradičně se má za to, že prosté

přihlášení k levici či pravici – ať už v Brazílii, v USA, v Německu či v Indii – mnohé vypovídá o tom, jakou pozici dotyčný zastává: levice bude hájit silnější stát s vyšší hospodářskou regulací a přerozdělováním, pravice zase volný trh s nižší mírou zásahů státu. Rozdíl mezi levicí a pravicí dlouhodobě ovládá světový politický terén, točí se kolem něho volby, veřejné diskuse i praktická rozhodnutí a podněcuje i k násilnostem a revolucím. Avšak v poslední době se toto základní ideologické rozlišení začalo hroutit.

Vezměme si Donalda Trumpa a jeho prezidentskou kandidaturu v roce 2016. Trump představoval novinku oproti minulosti v mnoha ohledech: bizarními povahovými rysy, neznalostí zásad toho, jak řídit stát, i pohrdáním demokratickými normami. Hlavní odlišnost ale spočívala v tom, jak se vyhraňoval ideologicky. Američtí republikáni po desítky let prosazovali soubor idejí, který bylo možné označit za „Reaganův recept". Ronald Reagan si mezi republikány získal nesmírnou popularitu tím, že hájil omezení státu, nízké daně, rozpočtové škrty, silnou armádu a podporu demokracie v zahraničí. Zároveň kandidoval s programem, který byl sociálně konzervativní – podporoval například zákaz interrupcí –, avšak tyto body nezdůrazňoval, zvláště po svém zvolení ne. Svým stoupencům, a bylo jich mnoho, se jevil jako optimistická a laskavá postava, která vzdává hold Americe volného trhu, obchodní otevřenosti a velkorysé imigrační politiky a chce její demokratický model šířit ve světě.

Trump většinu ingrediencí Reaganova receptu odmítl. Zčásti sice hájil shodné přístupy, například u nízkých daní a omezení interrupcí, avšak převážně svůj čas a energii napřel k prosazení výrazně odlišného programu. Trumpovy hodinové proslovy při volební kampani bylo možné shrnout do čtyř vět: *Číňani vám kradou továrny, Mexičani vám kradou pracovní místa a muslimové se vás snaží zabít; já je všechny přemůžu a vrátím Americe její velikost*. Ke slovu se tu hlásil nacionalismus, šovinismus, protekcionismus a izolacionismus. Trump se rozešel s mnoha základními prvky republikánské ekonomické ortodoxie, například když se zapřisáhl, že nikdy neomezí federální sociální pojištění a program zdravotního pojištění Medicare, čímž zvrátil desítky let republikánského rozpočtového

konzervatismu. Odsoudil vojenské intervence Bushovy administrativy v Afghánistánu a Iráku i geopolitický projekt šíření demokracie. Hrubě zkritizoval skoro všechny republikánské lídry z poslední doby – a všichni bývalí republikánští prezidenti a skoro všichni žijící kandidáti ho oplátkou odmítli podpořit.[2] Vzdal sice navenek hold Reaganovu mýtu, ale v jádru byl naprosto jiný: rozhněvaný pesimista, přicházející s varováním, že Amerika spěje do záhuby, a slibující návrat do fiktivní minulosti.

Trump není na pravici jediný, kdo se rozešel s tradiční pravicovou ideologií. Naopak je součástí globálního trendu. Britská Konzervativní strana se pod vedením Borise Johnsona nepokrytě přihlásila k politice štědrých výdajů. Johnson spolu s dalšími stoupenci brexitu neuznával námitky konzervativních ekonomů, kteří varovali, že ztráta volného obchodu s Evropskou unií způsobí Británii těžkosti. Populistický maďarský premiér Viktor Orbán bez okolků kombinuje rozsáhlé vládní projekty s útoky na přistěhovalce a menšiny. Pravicová premiérka Itálie Giorgia Meloniová tepe konzumerismus a tržní kapitalismus a buduje nové nacionalistické hnutí, založené na etnické, náboženské a kulturní identitě. A když se rozhlédneme mimo Evropu, předseda indické vlády Naréndra Módí sice podpořil hospodářský růst a reformu, ale současně se svou stranou horlivě uskutečňuje program hinduistického nacionalismu na úkor muslimů, křesťanů a dalších menšin. Brazilská pravicová strana, v jejímž čele stojí Jair Bolsonaro, si nepokrytě stanovila za cíl vrátit zemi ke křesťanské minulosti, od které ji odtrhli kosmopolitní elity, levičáci a menšiny. A vynořila se též levicová hnutí, která s pravicovými protějšky sdílejí pohrdání establishmentem a touhu rozložit stávající řád. Bernie Sanders v USA a Jeremy Corbyn v Británii se sice nedostali k moci, nicméně levicoví populisté se ujali vlády v latinskoamerických zemích, kde dlouho dominovaly konzervativní strany, například v Chile, Kolumbii a Mexiku.

V závislosti na tom, ze které jsou země a zda se hlásí k pravici či levici, se programy populistů liší, avšak všechny – což je zásadní – sdílejí pohrdlivý postoj k zásadám a postupům, jako je svoboda projevu, parlamentní procedury a nezávislost institucí. Základem

liberální demokracie nejsou výsledky, nýbrž procedury. Nehájíme ty či ony projevy, které nám vyhovují, nýbrž svobodu projevu vůbec. Neprosazujeme jediného kandidáta, nýbrž požadujeme spravedlivé a svobodné volby. Tvoříme zákony na základě dohody a kompromisu, ne vládním výnosem. Vlivem frustrací z procedur, v přesvědčení o vlastních ctnostech a s odporem k protivníkům se však stále častěji vynořují politici odhodlaní zakázat údajné „špatné" projevy, vládnout bez parlamentní dohody nebo přímo zmanipulovat demokratický mechanismus. Účel světí prostředky. Tento nebezpečný antiliberalismus je sice zřetelnější na pravici, příklady ale najdeme na obou křídlech: klasickou ukázkou levicového antiliberálního populisty je Andrés Manuel López Obrador v Mexiku.

Britský premiér Tony Blair v roce 2006 správně předpověděl, že ve 21. století se začínají stírat „tradiční linie levice–pravice" a největší propast naopak zeje mezi „otevřeností a uzavřeností".[3] Na jedné straně předělu stojí všichni, kdo vítají trhy, mezinárodní obchod, imigraci, rozmanitost a otevřený, volný rozvoj technologií; na druhé ti, kdo na tyto síly hledí s podezřením a chtějí je zpomalit, uzavřít do pevných hranic nebo zcela potlačit. S rozdílem mezi tradiční levicí a pravicí se tento nový předěl nekryje. Jedním z příznaků revoluční éry je, že se politika přeskupuje do nových vzorců.

Počátky revolucí

Stáli jsme se Stevem Bannonem na Campo de' Fiori, jednom z nejstarších římských náměstí, a on mi nadšeně ukazoval sochu uprostřed prostranství. Psal se červen 2018 a Bannon Itálii navštívil, aby vyjádřil podporu koalici dvou podstatně odlišných populistických stran, které krátce předtím ve volbách společně získaly přes polovinu hlasů. Zpráva, s níž přijížděl, zněla, že podle kritérií tradičního politického spektra si jsou sice vzdálené, avšak v novém politickém

terénu patří k sobě, jelikož obě prosazují „uzavřené“ postoje k mezinárodnímu obchodu, imigraci a Evropské unii a stavějí se proti etablovaným levicovým a pravicovým stranám, které v Itálii dominovaly po desítky let a podporovaly tržní reformy, volný obchod, evropskou integraci a multikulturalismus. Bannon je barvitá, značně emocionální a kontroverzní figura; ve funkci hlavního stratéga Trumpova Bílého domu vydržel jen několik měsíců. Jeho hvězda dávno zašla, na praktickou politiku nikdy neměl výraznější vliv a rozhodně není vzorem bezchybného charakteru, nicméně zajímavě chápe povahu populismu, který kolotá světem. Zástupy pouličních prodavačů se vším možným od olivového oleje po potištěná trička přehlížel a místo toho spustil chválu na temnou zadumanou postavu ve splývavém hábitu s kápí, která jí zakrývala skoro celou tvář. Šlo o pomník Giordana Bruna, mnicha a filozofa, který byl léta Páně 1600 přesně na tom místě upálen. Bannon se o Bruna zajímal do té míry, že o něm před lety natočil dokumentární film (který se ale nikdy veřejně nepromítal).

Bannon Bruna uctívá jakožto vzpurného radikála, který se nepokrytě vzepřel dobovému establishmentu, katolické církvi. Bruno se odpoutal od hlavních církevních dogmat, neboť hlásal, že země neleží uprostřed vesmíru a svět je nekonečný. „Dneska každý vzývá Galilea, jenže ten odvolal,“ poukázal Bannon na slavného italského astronoma, který také učil, že se hvězdy netočí kolem Země. „Na hranici byl před pěti sty lety upálen Bruno,“ jenž odvolat odmítl. (Papežská inkvizice, pověřená potíráním svobodomyslnosti a kacířství, sídlila přímo u náměstí.)

Namítl jsem, že italský myslitel a jeho americký stoupenec se v jednom důležitém ohledu liší: Bruno byl progresivní. Vyvolal spor s konzervativci a tradicionalisty a hájil myšlenky, jež se měly stát bytostným jádrem osvícenství. To ale Bannon nepovažoval za problém. V Brunovi viděl odvážného volnomyšlenkáře, který se vzepřel stávajícím mocenským strukturám – a i on sám je v podstatě revolucionář, který chce svrhnout establishment a útočí na něj ze všech stran. Obdivuje Lenina pro jeho revoluční taktiku. K Brunovi, jak přiznal, ho přilákalo přesvědčení, že v neklidných časech je jedinou možností kategoricky neústupný radikalismus. „George Soros

nedávno prohlásil o italských volbách, že žijeme v revolučních časech," řekl Bannon. „To si myslím taky. Myslím si, že probíhá hluboká restrukturalizace."

Je zvláštní, že pro radikální, nenadálou a někdy i násilnou změnu společnosti používáme výraz „revoluce". V oblasti vědy, kde se ho užívalo nejdříve, znamená revoluce něco zcela jiného. Latinské *revolutio* i anglické *revolution* původně označuje oběh, tedy stálý pohyb tělesa kolem pevné osy; často se tím míní pravidelná oběžná dráha planety nebo hvězdy. Vyvstává tu představa řádu, stability, ustálené konfigurace: jde o pohyb, kterým se objekt pokaždé vrací do původního místa. Země obíhá kolem Slunce spořádaně a předvídatelně. Druhým významem revoluce, jehož se začalo užívat záhy po prvním a dnes je zdaleka nejběžnější, je „prudká, radikální nebo naprostá změna",[4] „zásadní transformace" nebo „převrat", tedy pohyb, který lidi unáší daleko od původního místa. Vzorovou ukázkou užití slova „revoluce" v tomto smyslu je Francouzská revoluce.

Proč má jedno slovo dva skoro protikladné významy? Anglické *revolution* je odvozeno od latinského slovesa *revolvere*, „odvalit zpět" nebo „přetočit". Z něho pochází nejen současné *revolve*, ale také „revolta", jež pramení z představy „odvalení" věrnosti králi či instituci. Možná mezi oběma významy panuje zvláštní afinita. Nastíněnou podvojnost nacházíme už na samém počátku v proslulém původním užití tohoto slova na poli vědy astronomem Mikulášem Koperníkem. V roce 1543 Koperník vydal pojednání *O obězích nebeských sfér*, v němž výrazu užíval v prvním, vědeckém smyslu. I když však slova užíval v obvyklém významu, předkládal nauku, která radikálně proměnila naše chápání kosmu, neboť přesunula Zemi ze středu vesmíru na periferii. Tento převrat v astronomii i teologii je považován za „kopernikánskou revoluci". Jeho teorie byla „revoluční" v obou smyslech slova.

Naše doba je revoluční v běžném smyslu slova. Kamkoli se podíváte, vidíte dramatické, radikální změny. Mezinárodní systém, který se zdál stabilní a snadno pochopitelný, se rychlým tempem mění pod tlakem vzmáhající se Číny a revanšistického Ruska. V jednotlivých zemích nacházíme naprostý rozvrat dosavadních politických

pořádků s tím, jak sílí vliv nových hnutí, jež smazávají tradiční rozdíl mezi levicí a pravicí. V ekonomice byl odvržen konsenzus ohledně svobodného trhu a volného obchodu, který vzešel z kolapsu komunismu, a panuje hluboká nejistota ohledně toho, jak mají společnosti a ekonomiky těmito nezmapovanými vodami proplout. V pozadí všeho stojí digitální revoluce a nástup umělé inteligence, čímž vzniká nová a nesnadno uchopitelná realita.

Ve skutečnosti je však náš zdánlivě bezprecedentní dnešek též revolucí ve druhém smyslu slova, tedy nostalgickou touhou po návratu k místu, odkud jsme vyšli. Po radikálním postupu vpřed následuje reakce a touha po zašlém zlatém věku, domněle prostinkém, stabilním a čistém. V dějinách nacházíme množství paralel: na úsvitu éry střelného prachu šlechtici teskně toužili po ušlechtilém rytířství, luddité rozbíjeli stroje ve snaze zadržet postup industrializace a dnešní politikové hlásají rodinné hodnoty a slibují, že otočí běh času a vrátí svým zemím jejich velikost.

Moderní dějiny přinesly několik obecných a zásadních rozchodů s minulostí. Někdy byly intelektuální – příkladem je osvícenství –, jindy technické a ekonomické. Svět prošel tolika průmyslovými revolucemi, že jsme je museli očíslovat: první, druhá, třetí a nyní čtvrtá. Ještě více bylo revolucí politických a sociálních, a dochází k nim i dnes. Už mnoho desítek let obýváme svět, který dupl na plyn, provádí stále rychlejší technické i ekonomické změny a zažívá výkyvy pojmu identity i rychlé posuny v geopolitice. Studenou válku vystřídalo nové světové uspořádání, jež se ale začalo lámat jen několik desítek let po svém vzniku. Mnozí byli tempem a povahou těchto změn nadšeni, jiní nad nimi naříkají. Především je ale nutné chápat, jak moc byly fyzicky i psychologicky rušivé, jelikož tato éra zrychlování vyvolala též množství reakcí. Ty se musíme snažit pochopit a hledat na ně odpověď.

Zamysleme se nad větou z motta k této knize: „Všechno pevné se rozplývá, všechno posvátné je znesvěcováno a lidé jsou nakonec donuceni podívat se na své životní postavení, na své vzájemné vztahy střízlivýma očima.“ Totéž by se dalo říct i dnes a mohl by to napsat pravicový intelektuál, který lituje rozvratu tradiční společnosti

a touží po návratu do jednodušších poměrů. Ve skutečnosti však byl text zveřejněn v roce 1848, v podobně revoluční době, kdy byl někdejší svět venkovského zemědělství rychle střídán světem průmyslu a politiku, kulturu, identitu i geopolitiku převracely vichřice strukturních změn. A nenapsali ho konzervativci, nýbrž Karl Marx a Friedrich Engels v *Komunistickém manifestu*. Marx brilantně pochopil nesmírně ničivé dopady kapitalismu a techniky a problémy, které z nich pramení – bez ohledu na to, že řešení, která navrhoval, dopadla při každém pokusu o realizaci katastrofálně. Jestliže by dnes stejný výrok mohl zaznít zprava, jasně nám to ukazuje, že vstupujeme do nové politické éry, která ruší včerejší uspořádání.

Revoluce mezi národy

K revolucím uvnitř jednotlivých zemí dochází současně s revolucí mezinárodní: se zásadní změnou globálních politických pořádků. Od roku 1945 byl svět po tři čtvrtě století mimořádně stabilní. Nejprve se skoro půl století studené války obě jaderné supervelmoci zastrašovaly navzájem. Intenzivní soutěž sice v Koreji, Vietnamu a jinde často vyústila do krvavých konfliktů, ale přinejmenším ty nejmocnější státy – ty, jež by mohly vyvolat třetí světovou válku – se blokovaly navzájem. Když se pak v roce 1991 rozpadl Sovětský svaz, vstoupili jsme tím do období, jež je aspoň od pádu římské říše mimořádně vzácným historickým úkazem: do éry, v níž existuje jediná supervelmoc.

Nejbližší analogií by bylo britské impérium v době svého největšího rozkvětu, nicméně v nejdůležitější geopolitické aréně – v Evropě – zůstala Británie 19. století vždy jen jednou z mnoha velmocí, které soupeřily o vliv. Spojené státy se však počínaje rokem 1991 tyčily nad zeměmi celého světa, čímž vzniklo cosi dosud nevídaného: unipolární svět, v němž konkurence velmocí vůbec neprobíhá.

Mezinárodní život byl po většinu dějin charakterizován politickými a vojenskými nesváry mezi nejbohatšími a nejmocnějšími zeměmi; odtud pramenilo jeho nutné napětí a nestabilita. Počínaje rokem 1991 však náhle zavládla poklidná absence soutěže. Odkud by se vzali rivalové? Čína byla v roce 1990 chudou rozvojovou zemí a produkovala méně než dvě procenta globálního HDP. Rusko se obtížně vzpamatovávalo z kolapsu komunismu. Jeho HDP klesl v devadesátých letech o 50 procent, více než za druhé světové války. A ani hospodářští konkurenti jako Japonsko či Německo nebyli reálně ve hře. Japonsko se ocitlo v období dlouhé stagnace a Německo se muselo dvacet let soustředit na integraci východní části do nově sjednocené republiky.

Washington byl v unipolárním období odhodlán zformovat svět k obrazu svému. Dopustil se chyb: někdy přílišnou obezřetností, jindy arogancí. Ale mělo to dva hlavní dopady. Za prvé unipolarita nastolila éru globální stability bez větších geopolitických střetů, bez závodů ve zbrojení a bez velmocenských válek. Za druhé americké ideje měly globální dopad. Spojené státy vybízely zbytek světa ke globalizaci, liberalizaci a demokratizaci. Trhy, společnosti i politické systémy se otevřely, technika obyvatele planety spojila na ohromných otevřených platformách. Všechno se to jevilo jako přirozený a nevyhnutelný výraz vrozených lidských tužeb. Přinejmenším si to Američané mysleli.

Zavládl pocit, že politika už není tak důležitá jako dřív. Triumfovala ekonomika. Vzpomínám si, jak mi jeden vysoký indický funkcionář v devadesátých letech řekl, že i kdyby jeho strana prohrála volby, opozice si bude počínat v principu stejně, jelikož i druhá strana chápe, že musí hledat způsoby, jak přilákat investice, zvýšit efektivitu práce a stimulovat růst. Jak prohlásila Margaret Thatcherová, když o desetiletí dříve obhajovala v Británii svou politiku *laissez-faire*: „Není jiná možnost." A devadesátá léta i doba po roce 2000 – období stability, nízké inflace, globální kooperace a technického pokroku – skutečně jako by zhmotňovaly ideu, že ekonomická liberalizace je nevyhnutelná. Ale nebyla to pravda. Tyto síly se opíraly o neotřesitelnou vojenskou a ekonomickou moc USA a o globální

pilíř unipolarity – stejně jako rozmach liberálních demokracií po celém světě.

Důležitá poznámka: kdykoli v této knize něco označím za „liberální“, obvykle nemám na mysli moderní americký úzus, v němž se jedná o synonymum levicovosti. Na mysli mám klasický liberalismus, tedy ideologii, která vzešla z osvícenství v opozici k monarchické a náboženské autoritě. Jedná se sice o sporný termín, o který se dnes dohaduje pravice s levicí, ale převládá mínění, že zahrnuje práva a svobody občana, svobodu vyznání, volný obchod, tržní ekonomiku a mezinárodní spolupráci v rámci nastavených pravidel. V tomto smyslu byli Ronald Reagan i Bill Clinton klasickými liberály, přičemž Reagan kladl důraz na svobodu podnikání a Clinton na rovnost příležitostí (jež pak umožňuje svobodu reálně využít). Noví populisté, pravicoví i levicoví, napadají samotný liberální projekt. K neutrálním právům, jako je svoboda projevu, se stavějí podezíravě a považují za nezbytné trestat projevy, kterých se sami bojí. Předseda americké Sněmovny reprezentantů Mike Johnson se otevřeně kriticky vyjadřoval k pilíři americké ústavnosti, totiž odluce církve a státu. V krajním případě jsou tito neliberální populisté ochotni v zájmu vyššího cíle – totiž zvolení kandidáta nebo schválení postupu, na kterém jim záleží – odvrhnout samotná pravidla volební demokracie. Mike Johnson patřil k architektům strategie, jež měla v roce 2020 zabránit certifikaci Bidenova zvolení prezidentem.

Mezinárodní systém, v němž dominuje liberální hegemon – jako byla dříve Británie a dnes Spojené státy –, vybízí k šíření liberálních hodnot. Ale stejná souvislost může fungovat opačně. S tím, jak se americká dominance začala drolit, ocitly se pod tlakem i otevřenost a liberalismus. Amerika sice zůstává mimořádně silná, ale již nepředstavuje takový kolos jako v unipolárním období. První událostí, která otřásla americkou hegemonií, byla první silná odpověď: útok z 11. září, iniciovaný tou částí světa, kde se liberalismus ještě neuchytil a kde islámský fundamentalismus ostře potíral osvícenské hodnoty. Hlavní škodu však nezpůsobili pachatelé útoku – banda teroristů nemohla změnit svět –, nýbrž přepjatá odpověď Spojených

států. Amerika především vyčerpala své síly rozhodnutím okupovat Afghánistán a následně vpadnout do Iráku. Fatální neúspěch těchto intervencí zničil charisma americké vojenské moci. Navíc USA invazí jasně porušily pořádek založený na pravidlech, který tak dlouho prosazovaly. Následovala globální finanční krize roku 2008, jež rozmetala auru americké hospodářské moci. V devadesátých letech se ekonomika USA – a zvláště její efektivní a dynamická finanční soustava – jevila jako vzor pro celý svět. Rozvojové země se závistivě snažily napodobit jednotlivé prvky amerického systému s nadějí, že se přiblíží tamním úspěchům. Když ale nastal kolaps, světu se tím odhalil finanční systém rozhlodaný utajovanými katastrofálními riziky a mnozí usoudili, že vlastně není co napodobovat. Jak v průběhu krize řekl americkému ministrovi zahraničí Hanku Paulsonovi člen nejvyššího čínského vedení Wang Čchi-šan: „Byl jste můj učitel, ale ... podívejte se na váš systém, Hanku. Nejsme už přesvědčení, že bychom se od vás měli učit.“[5]

Zároveň s tím docházelo k rozvalu americké politické stability. Kongres nebyl schopen plnit své elementární funkce, například schválit rozpočet. Pohrůžky „shutdownem“, tedy stavem finanční nouze, v němž musí orgány státní správy přerušit činnost, se staly běžnou věcí. Ve Washingtonu došlo k porušování i naprostému ničení dlouhodobých norem a zvyklostí. Běžně se přistupovalo k parlamentním obstrukcím (filibusterům) a nominace, jež dříve procházely hladce, se teď při schvalování zdržovaly, takže exekutivní mechanismus nemohl plynule fungovat. Ze zvyšování dluhového stropu se stala existenční bitva stran, během níž hrozí státní insolvence. Politická polarizace dosáhla výšin nepozorovaných od konce americké občanské války.[6]

Vina však nebyla rozložena rovnoměrně. Jedna z dvojice velkých amerických stran, republikáni, padla za oběť útokům populismu, které nedbají na normy liberální demokracie a chtějí prosadit revoluční radikalismus. Prezident Trump zpochybnil či přímo odvolal dlouhodobě osvědčené postupy doma i v zahraničí, takže u mnoha spojenců vyvolal obavy ohledně spolehlivosti USA. A poté se dlouhodobou aktivitou, která vyvrcholila útokem na Kapitol 6. ledna 2021, pokusil

zvrátit svou volební porážku a setrvat u moci; v celých amerických dějinách se žádný americký prezident ničeho podobného nedopustil. Jím vydaného signálu uposlechla většina republikánských poslanců Sněmovny reprezentantů a v bezprecedentním kroku hlasovala proti potvrzení Bidenova zvolení prezidentem, přestože všechny teorie o údajném podvádění desítky soudních rozhodnutí zamítly. Zářivé město na kopci ztratilo lesk.

Rozpad prestiže USA by neměl tak zásadní dopady, kdyby země nečelila novým vyzyvatelům. Velká vlna světového hospodářského růstu přinesla v posledních třiceti letech fenomén, který jsem nazval „vzestup zbytku světa“: na síle a sebevědomí získaly země jako Čína, Indie, Brazílie či Turecko. Nejrušivější dopady samozřejmě měl nástup Číny a návrat Ruska; tyto země do mezinárodního dění vnášejí nová zásadní napětí. Po třiceti letech „dovolené od dějin“ znovu žijeme ve světě, jenž je formován velmocenskou soutěží a konfliktem.[7] Probuzené nepřátelství podlamuje síly, které nás spojovaly – mezinárodní obchod, cestování a technologie –, a den co den se vynořují nové bariéry. Tendenci k protekcionismu a nacionalismu urychlil covid a země během pandemie hledaly cesty k větší soběstačnosti. Následně propukla válka na Ukrajině, jež nás navrátila do éry geopolitického konfliktu nejstaršího typu – boje o teritorium. Jsme svědky války, o níž si mnozí mysleli, že už zůstane jen v historických knihách a v dokumentech druhé světové války: nemilosrdné bombardování boří evropská města, miliony civilistů utíkají z domovů, do dýmajících trosek vjíždějí tanky. S tím, jak se americká moc stáhla z Blízkého východu, pokusily se mocenské vakuum vyplnit regionální mocnosti, napětí vzrostlo a propukla řada ostrých místních konfliktů – od Sýrie přes Jemen po Gazu. Asie je svědkem návratu klasické politiky mocenské rovnováhy, kdy Čína usiluje o větší vliv a řada sousedních zemí se uchází o americkou pomoc, která jim má zajistit rovnováhu vzhledem k sílícímu asijskému hegemonovi. Slovník spolupráce byl vystřídán jazykem nacionalismu, konkurence a konfliktu.

Nová atmosféra se rodí i v oblastech, kde nehrozí přímé riziko války. Po třiceti letech liberalizace, demokratizace a otevřenosti sledujeme reakci. Od chvíle, kdy propukla finanční krize, ztrácí tržní

ekonomika někdejší auru. Kamkoli pohlédnete, má politika navrch nad ekonomikou. Podezřelý je i volný obchod. Velká Británie se brexitem rozhodla přetít zvláštní obchodní svazky se svým největším trhem, Evropskou unií, a učinila to z důvodů zjevně politických. Čínský prezident Si Ťin-pching se odklonil od tržních postupů, které jeho zemi vynesly do klubu nejmocnějších, a naopak se zaměřil na upevnění moci státu. Donaldu Trumpovi se sice nepodařilo vybudovat pohraniční bariéru, avšak uvalil na zboží z ciziny vyšší cla než jakýkoli jiný americký prezident od roku 1930, kdy Herbert Hoover podepsal Smootův–Hawleyův celní zákon. Trumpův nástupce Joe Biden vyžadoval, aby plány výdajů zahrnovaly podmínku „nakupování v Americe". A stejnou cestou se vydaly i další země. Státy celosvětově preferují vlastní odolnost, soběstačnost a národní bezpečnost oproti růstu a efektivitě. Z kdysi oslavované a podporované imigrace se stalo sprosté slovo a státy na přistěhovalce hledí úkosem. Po zdánlivě definitivních kulturních posunech – například přijetí práva ženy na potrat – přece jen následoval regres a zvrat.

„Přijmeme výzvu otevřenějších společností, nebo proti ní budeme stavět hradby?" tázal se v roce 2006 Tony Blair. Stále více světových vůdců si volí „uzavřenou" cestu – a opět tak činí v přesvědčení, že jiná možnost neexistuje.

Změny a zdroje neklidu

Čím je revoluční éra vyvolána? Má i jiné předvídatelné důsledky? A jak to všechno skončí? Tyto a podobné otázky se v této knize snažím zodpovědět. Zvolený postup je ten, že se vrátím proti proudu času, pokusím se porozumět příčinám i důsledkům dřívějších revolučních období a pak se zamyslím nad současností.

Vyjdu od úsvitu novověku, první liberální revoluce, která se vzepřela staletým monarchickým tradicím a nastolila republikánskou

formu vlády, v dnešním světě dominantní. Revoluce proběhla koncem 16. a počátkem 17. století v Nizozemí, ale možná by nepodnítila změnu světa, kdyby se některé její prvky v roce 1688 nerozšířily do Británie. Tento přenos pak byl v roce 1689 jedním svým stoupencem označen za „slavnou revoluci“, která vyústila v suverenitu parlamentu. Dlouhodobě tím Británie nastoupila kurz, který ji přivedl na pozici největší světové průmyslové mocnosti, jež šířila své liberální ideály a praktiky do světa – a tyto ideály přežily i rozpad britského impéria. Poté se podívám na dvě další revoluce: Francouzská revoluce vedla ke spektakulárnímu kolapsu, průmyslová revoluce naopak dosáhla neuvěřitelných úspěchů. Obě – každá jinak – formují náš dnešní svět. Druhou polovinu knihy pak věnuji snaze pochopit naši současnost, tedy dobu, kdy – jako již mnohokrát – revoluční změny zároveň otřásly mnoha oblastmi současně: ekonomikou, technikou, identitou i geopolitikou. Každému segmentu současných revolucí věnuji zvláštní kapitolu.

Příklady, jimiž se zabývám, sice připouštějí mnoho variant, ale určitý základní vzorec je jim společný. Nejprve vidíme dalekosáhlé strukturní změny: ohromný technický pokrok, zrychlení hospodářské aktivity a globalizaci. Tyto posuny vyvolají další otřes – na poli identity. S tím, jak se lidé vyrovnávají s novými šancemi a výzvami, začínají jinak chápat i sami sebe. Možná se domníváte, že tu popisuji současnou éru identitární politiky, ale zamysleme se nad koncem 16. století. Hospodářský rozmach Nizozemí a nové vynálezy typu knihtisku vedly ke zrodu nového povědomí a identity. Obyvatelé Nizozemí se nově považovali za protestanty a Nizozemce – a především za oddělené od svých habsburských katolických pánů.

K podobné transformaci došlo při industrializaci Evropy a Spojených států, když se změnila role venkovských vlastníků půdy a vznikla nová kategorie lidí: třída „pracujících“. Konzervativec býval synonymem aristokrata vlastnícího půdu, hluboce podezíravého k trhu, kupcům i majitelům manufaktur, tedy vrstvám, jejichž zájmy v té době prosazovali liberálové. Tyto identity se však záhy změnily s tím, jak industrializace utvořila na Západě zcela novou elitu, založenou na penězích namísto dynastických linií. Konzervatismus se

stal obranným mechanismem nové obchodní elity, zatímco levice zaujala solidární stanovisko s pracující třídou. A zcela nedávno přinesla vlastní revoluci identity postindustriální éra, kterou charakterizují technologické skoky a hyperglobalizace: centrum dění obsadil kulturní aspekt a pracující se od levice přesunuli k pravici. Někdy se identitární revoluce točí kolem pozitivního sebepřijetí, výchovy k hrdosti na vlastní východiska. Jindy je negativní, přiživuje řevnivost a nepřátelství vůči druhým. Vždy je ale mocná a má zásadní dopady.

Tyto tři síly – technika, ekonomika, identita – společně takřka vždy podnítí reakci, z níž vzejde nová politika. Lidé jsou s to vstřebávat změny jen postupně – a stará politika, dědictví dřívější éry, s nimi mnohdy neudrží tempo. Politikové se snaží přizpůsobit, mění své postoje a hledají nové koalice. Výsledkem je reforma a modernizace, nebo represe a revolta – mnohdy ale výbušná směs obojího.

Transformace uvnitř jednotlivých zemí dnes navíc přinesly geopolitickou revoluci, kdy víceré země – zvláště ambiciózní Čína a agresivní Rusko – zpochybňuje stávající liberální uspořádání pod vedením USA. Čína za svůj rozmach vděčí ekonomickým a technickým revolucím, díky nimž se země vymrštila mezi prvořadé velmoci, a Rusko Vladimira Putina v reakci na strukturální úpadek země využilo energii identitární politiky a halasného šovinismu.

Když uvážíme, kolik různých dramatických změn v dnešním světě probíhá, je jasné, že prožíváme možná nejrevolučnější etapu v dosavadních dějinách. Ne všechny tyto změny probíhají současně a ne všechny revoluce se odvíjejí shodně. Popsal jsem sérii sil, které se sice často překrývají, ale není možné v každém jednotlivém případě jasně oddělit příčinu a důsledek. Každá revoluce je jiná. Zdá se ale, že spolu všechny tyto změny souvisí a navzájem se umocňují – a podněcují k reakcím. Příklady z dřívějška ukazují, že pokud se změny podaří zacílit správným směrem, vede to ke stabilním a úspěšným výsledkům; pokud se zvrtnou, mohou skončit strašlivým selháním. V širokém proudu dějin dochází k reálnému pohybu vpřed, vstříc vyššímu kolektivnímu blahobytu a vyšší individuální autonomii a důstojnosti. Ale vyvolalo to také prudké reakce, neboť opomíjení se zoufale drží minulosti a úporně se změnami zápasí.

Dlouhodobě však platí to, co v Tennysonově básni řekl král Artuš poslednímu z rytířů kulatého stolu, siru Bediverovi: „Starý řád se mění, novým vystřídán.“[8]

Nemohu a nepokouším se probrat zde všechny revoluce. Americké čtenáře možná zaskočí, že americká revoluce hraje ve výkladu jen podružnou roli; přese všechnu politickou smělost totiž nepřinesla okamžitou transformaci hlubších společenských struktur. (Je lepší ji chápat jako válku za nezávislost; mnozí kolonisté koneckonců požadovali svá anglická práva, o nichž se domnívali, že si je britská vláda „uzurpuje“.) A letmé budou i zmínky o mnoha dalších revolucích, jež formovaly náš svět. Komunistické převraty a islamistická povstání nepochybně měly hluboké důsledky. Často vzešly z hospodářských a technologických otřesů a z utváření nových identit, a v tomto smyslu jsou spřízněné s dřívějšími revolucemi na Západě. Jen si připomeňme, jak rychlá modernizace destabilizovala Írán, vehnala obyvatelstvo do náruče fundamentalistického islámu a skončila svržením šáha během Chomejního revoluce. Některé revoluce čerpaly z těch zde probíraných přímou inspiraci; Leninova bolševická revoluce vědomě navazovala na Francouzskou revoluci a totéž platí o Maově revoluci v Číně – se zničujícími důsledky. Namísto probírání všech revolucí na celém světě jsem se rozhodl držet se hlavní západní zápletky: ta představuje jakési jádro příběhu, jež vrhá dlouhý stín na globální politiku.

Příběh, který tu vyprávím, je hlubší a týká se zásadnějších témat než jen sporu, zda trhy fungují lépe než stát. V sázce tu je přetahování mezi minulostí a budoucností. Technické a hospodářské změny od 17. století přinesly ohromný pokrok, ale též zásadní rozvrat. Tento rozvrat a nerovnoměrné rozdělení zisků podněcují k nesmírným obavám – a změna společně s obavami zase vede k revoluci identity, kdy lidé hledají nový životní smysl a nové společenství. Všechny tyto síly pak společně vyvolají politickou revoluci.

V celém příběhu se budou svářit dvě vyprávěcí linie: liberalismus – tedy pokrok, růst, otřes a revoluce ve smyslu radikálního postupu – a neliberalismus – jakožto regres, omezování, nostalgie, revoluce ve smyslu obratu do minulosti. Tento dvojí význam pojmu

revoluce přetrvává dodnes. Donald Trump se považuje za revolucionáře, ale přitom chce vrátit zpět padesátá léta.

Nejsem nezaujatým pozorovatelem těchto trendů. Jsem přesvědčen, že hospodářský růst, technická inovace a kulturní otevřenost pomohly naprosté většině lidí vést lepší život a aktivněji řídit svůj osud. Chápu a respektuji četné obavy, k nimž historicky zavdaly příčinu rychle prováděné změny, nárůst svobody a autonomie jednotlivců, avšak nijak netoužím vrátit se k útěchám imaginární minulosti. Matně pamatovaný „zlatý věk“ pro spoustu lidí vůbec nebyl zlatý; ohromné segmenty společnosti neměly přístup k moci ani blahobytu. Vyrůstal jsem v Indii, kde „vědomí komunity“ často šlo ruku v ruce se sociální konformitou, represí a patriarchátem. Uznávám, že někdy tempo změn musí zpomalit, elity musí dbát na to, aby společnosti nevnucovaly příliš radikální představu pokroku, a opomíjené vrstvy vyžadují více pomoci, než kolik se jim dostává. Je důležité vnímat, že společnost tvoří organický celek, a pokud se nemá rozpadnout, zvládne absorbovat otřesy jen do určité míry. Nakonec ale existuje jen jedna věrohodná cesta: cesta vpřed.

Nemůžeme s jistotou předvídat, jak se naše revoluční éra vyvine: zda bude následujícím letům dominovat pokrok, nebo reakce. Budoucnost není prostý fakt, který by stačilo jen vyzkoumat. Bude záviset na lidských skutcích a vzájemných interakcích v následujících letech a desetiletích. Reakce někdy vypadá jen jako dočasné zbrzdění, pouhá fáze na cestě pokroku. Někdy však společnosti – tak jako v Íránu – mohou v reakčním režimu strávit desítky let. Kromě toho čelíme novým, někdy i dosud nevídaným výzvám, jako je klimatická změna – což je samo o sobě reakce prostředí, vyvolaná lidským jednáním. Pokud se s ní nevyrovnáme, může se stát, že tato revoluce přebije všechny ostatní – čímž se zároveň nevyhnutelně promění i politika. Existuje mnoho možných budoucností; musíme se zasazovat o tu, kterou si sami přejeme.

Počátky protikladu levice a pravice

Než přejdeme k nové politice a kultuře, v níž hlavní hranice vede mezi otevřeností a uzavřeností, vyložme si nejprve nahrazovaný starší řád, tedy tradiční rozdělení na levici a pravici. Odkud se tento rozkol vzal? Jak k tomu došlo, že jsme lidi začali považovat za levicové a pravicové?

Počátek této terminologie leží v revoluční éře, totiž ve Francii sklonku 18. století. A lze tvrdit, že má jediného otce: architekta Pierre-Adriena Pârise.

Pâris nebyl považován za mimořádně nadaného. Byl to ale zdatný realizátor a často byl pověřován přístavbami či renovacemi, zvláště nádvoří a zahrad. Podílel se na projektech typu pařížské Opery, dokonce i Elysejského paláce. Nakonec byl vyzván navrhnout pro sídlo francouzského panovníka ve Versailles prostornou síň, v níž se roku 1789 měly sejít generální stavy – svého druhu parlament s poradní rolí. V danou chvíli to ještě nikdo netušil, avšak příslušné období francouzské politiky mělo vyplnit drama a světodějná historická změna: Francouzská revoluce. V atmosféře otřesů se oddělila levice od pravice.

Když se generální stavy sešly poprvé, v zasedacím pořádku se odrážela mocenská struktura francouzského státu, platná od středověku. Uprostřed zasedal král či jeho zplnomocněnec, po jeho pravici duchovenstvo, po levici šlechta a vzadu se natočený ke králi nacházel prostý lid. Lid však záhy přinutil všechny tři středověké stavy ke splynutí do jediného sboru – Národního shromáždění – se zákonodárnou pravomocí.

Nová legislativa rychle přešla od rozpočtových otázek k mnohem zásadnějším problémům moci církve a budoucnosti monarchie. S tím, jak se rozprava vyostřovala, nahradil rozdíly mezi vrstvami a regiony spontánnější zasedací pořádek: lidé usedali ke kolegům, s nimiž souhlasili, a tvořily se ideologické skupiny. Dvacátého devátého srpna 1789 si konzervativní baron de Gauville zapsal do deníku: „Začali jsme poznávat, kdo je kdo; ti, kdo zachovali věrnost

náboženství a panovníkovi, zaujali místa napravo od trůnu, tak aby se vyhnuli výkřikům, proslovům a neslušnostem, jimž se dostávalo volného průchodu v opačném táboře.“[9] Tím se ve Francii zrodil rozdíl mezi těmi napravo, kteří chtěli zachovat stávající řád, a těmi nalevo, odhodlanými prosazovat moc lidu. Toto rozlišení, ukuté ve výhni Francouzské revoluce, je příčinou, proč i po dvou staletích mluvíme o levici a pravici.

S tím, jak na sebe levice strhla vliv a přinutila Ludvíka XVI. dělit se o moc s lidem, se sídlo vlády přesunulo z Versailles do Paříže. To pro Ludvíka nebyla obtíž, jelikož měl ve městě své sídlo – Louvre. Národní shromáždění ale potřebovalo městskou rezidenci a znovu byl povolán Pierre-Adrien Pâris, tentokrát s úkolem přestavět krytou jízdárnu v Tuileriích pro potřeby zákonodárného sboru.

Nedá se říct, že by úkol zvládl na výbornou. Podle jeho návrhu vznikla úzká protáhlá síň se špatným větráním. Navíc tvar místnosti dřívější oválné rozsazení změnil na přísně pravoúhlý pořádek: po obou stranách předsednického křesla stály dlouhé řady sedadel pro poslance. Nová geometrie sálu vyhrotila tendence, které se zrodily už v předchozí síni. Jak píše historik Timothy Tackett: „Struktura síně všechny donutila sedět buď nalevo, nebo napravo – a tato hmotná realita nutně přispěla k polarizaci zákonodárného sboru.“[10]

Stačilo pár let a rozdíl mezi levicí a pravicí zapustil ve francouzské politice hluboké kořeny. Všeobecně byl považován za škodlivý pro spolupráci a rozumnou politiku. Národní shromáždění se proto rozhodlo provést rekonstrukci a zavést půlkruhový zasedací pořádek bez uličky, jež by oddělovala levici a pravici, takže někteří poslanci seděli uprostřed. Hlubší předěl v politické orientaci už byl však pevně dán.

Nové rozdělení se brzy rozšířilo mimo Francii. V Británii, jejíž vláda se k Francouzské revoluci stavěla se zarytým nepřátelstvím, vznikly skupinky, které revoluci a s ní spojené jevy podporovaly, a byly rozdrceny. Požadavky britských reformátorů z 19. století však francouzským uším zněly povědomě. Například takzvaní chartisté požadovali všeobecné volební právo pro muže, odstranění majetkových omezení pro poslance a každoroční všeobecné volby s tajným

hlasováním. V britské Dolní sněmovně byli stoupenci chartistů někdy označováni za „parlamentní levici“. Také italští liberálové nastolovali téma voleb, omezení panovnické moci a individuálních práv pod praporem levice, *la sinistra*. Německá diskuse se rozeběhla později a trochu se lišila – vyznačovala se větším respektem ke státní moci a slabším zájmem o práva jednotlivce –, nicméně i zde existovali demokratičtí „levičáci“.

Půl století po Francouzské revoluci, roku 1848, otřáslo většinou Evropy hnutí za zboření starých pořádků a nastolení nových, demokratičtějších. Vedli je lidé často označovaní za levičáky nebo levicové radikály. V krátkodobém horizontu skončily revoluce roku 1848 debaklem. Během následujících let však země postupně mnohé myšlenky revolucionářů nenápadně uskutečnily. Tyto tlaky zleva samozřejmě podnítily odpověď zprava: konzervativní hnutí, jež mělo potlačit levicové otřesy a zachovat stávající řád. Konzervativci si často idealizovali úporně monarchické Rusko a Rakousko-Uhersko, které liberálové naopak tepali. Rozdíly mezi liberály a monarchisty se odrážely v mezinárodní politice, neboť absolutistické monarchie, spojované sdílenou touhou po potlačení politických změn, se sdružily s cílem rozdrtit demokratická povstání a porazit bojovníky za svobodu. Tak se spor mezi levicí a pravicí stal všezahrnujícím střetem, v němž se staré monarchické a aristokratické pořádky utkávaly s novými, demokratičtějšími silami, usilujícími o změnu. V 19. století byl rozdíl reinterpretován tak, aby v centru stála ekonomika. Poté střet pokračoval ve světových válkách a ve studené válce. Avšak vyčerpal se a dnes vidíme rozdíly nového druhu.

Francouzská revoluce sice byla plamenným zápasem mezi starým a novým řádem, ale samotná Francie není objevitelkou moderní politiky. Z debaklu Francouzské revoluce je to zjevné. První schválená revoluční ústava brzy narazila na odpor a vystřídaly ji další. Od chvíle, kdy byl podepsán původní dokument, Francie schválila dalších patnáct ústav a vládly v ní tři monarchie, dvě císařství, pět republik, jedna socialistická komuna a jeden fašizující režim.

K úspěšnému nastolení moderní politiky došlo jinde a díky méně chaotické revoluci. Stalo se to v zemi, která má od té doby funkční ústavní vládu a vzkvétající hospodářství: v malé, rozmáčené a zdánlivě skromné zemi na severu Evropy, která však prorazila cestu pro budoucí velmoci.

Část první

Revoluce dřívějška

Kapitola první

První liberální revoluce v Nizozemí

Před pár lety vyšla celá série knih o tom, jak Řekové, Židé nebo Skoti v nějakém smyslu „zachránili“ nebo „objevili“ svět.[11] V tomto smyslu by se dalo tvrdit, že Nizozemci objevili moderní politiku a ekonomiku. V 17. století už maličké Spojené nizozemské provincie představovaly nejbohatší zemi na evropském kontinentu a mohly se pyšnit nejvyšším příjmem na obyvatele. Se vznikem Nizozemské republiky (jak byl tento konfederativní státní útvar také nazýván) v roce 1588 se Nizozemcům podařilo nastolit úspěšné sociální, ekonomické a politické uspořádání, které pak přetrvalo asi dvě stě let a vyneslo je až na vrchol mezinárodního žebříčku. Nizozemský zlatý věk zrodil mimořádné umělce, geniální malíře Rembrandta, Vermeera a další, jejichž obrazy zachycovaly první kupeckou společnost na světě, portréty obchodníků a exportérů. Ve zobrazení domácích interiérů, i relativně jednoduše zařízených, vidíme na stěnách – jako obraz uvnitř obrazu – krajinky a portréty, z nichž je patrné, že se dostupnost krásných věcí stala normou nejenom pro elity, ale i pro střední vrstvy, a dokonce i pro řemeslníky.

Politicky byl nizozemský systém zvláštní tím, že zavrhl absolutní monarchii, jež byla v té době normou ve zbytku Evropy, a přijal principy republikánské reprezentace. Jak ukázali Simon Schama, Jonathan